

Anadolu Kadınıyla Özdeşleşen Kültür Taşıyıcısı Çeyiz Sandıklarının Dili ve Çağdaş Sanat Uygulamalarında İzdüşümleri Üzerine Bir Araştırma¹

The Symbolic Language of Dowry Chests as Cultural Carriers Identified with Anatolian Women and Their Reflections in Contemporary Art Practices

Jale Pekdemir², Hüseyin Özçelik³

Öz

Bu makale, Anadolu kültüründe var olan çeyiz sandıklarının tarihsel gelişimini ve sembolik dilini, kadınlarla olan derin bağlantıları üzerinden incelemektedir. Çeyiz sandıkları, evlilik öncesi hazırlıkların bir unsuru olmanın ötesinde, kadınların sosyokültürel kimliklerinin ve ailelerinin ekonomik durumlarının bir göstergesi olarak da işlev görmektedir. Bu sandıklar, kadınlar arasındaki dayanışmayı, kültürel aktarımı ve toplumsal ritüelleri yansıtan önemli bir kültür taşıyıcısıdır. Nesiller boyu aktarılan sembolik bir dile sahip olan çeyiz sandıkları, kullanılan motiflerden renklerin seçimine, malzemelerin niteliğinden yapım tekniklerine kadar geniş bir yelpazede kendini gösterir. Anadolu'da çeyiz sandıklarının tarihsel gelişimini incelemek, bu objelerin taşıdığı dili ortaya koymak ve bu dilin zaman içindeki gelişimini analiz etmek, geçmişten günümüze uzanan sosyokültürel değişimleri ve modern dönemdeki yerini anlamak açısından önemlidir. Çeyiz sandıkları, birer ev eşyası olmaktan öte, kültürel bir miras ve kimlik sembolüdür. Ayrıca, çeyiz sandıklarının yapımında kullanılan malzemeler ve el sanatları teknikleri de bu sembolik dilin bir parçası olarak ele alınmıştır. Sembollerin anlamları eski Türk inançları ve gelenekleri ile ilişkilendirilmiş, motiflerin, renklerin ve malzemelerin kadınlarla nasıl özdeşleştiği ve bu sembollerin zaman içinde nasıl geliştiği analiz edilmiş, günümüz sanatına yansımaları konu edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeyiz Sandıkları, Sembolizm, Gelenek, Kültürel Miras, Gelenekten Çağdaşa İzler.

Abstract

This study examines the historical development and symbolic language of dowry chests, which hold a significant place in Anatolian culture, through their deep-rooted connections with women. Hope chests serve not only as part of pre-marital preparations but also as indicators of women's socio-cultural identities and their families' economic status. They reflect solidarity among women, cultural transmission, and social rituals. These chests possess a symbolic language passed down through generations, manifesting in motifs, colors, materials, and craftsmanship techniques. Studying the historical development of hope chests in Anatolia, uncovering their symbolic language, and analyzing its evolution over time is crucial for understanding socio-cultural changes from the past to the present and their place in the modern era. Hope chests are more than just household items; they are cultural heritage and symbols of identity. The materials and handicraft techniques used in making these chests are part of this symbolic language. The meanings of the motifs have been contextualized within ancient Turkic beliefs and traditions, and the study further analyzes how these symbols have been closely associated with women and how they have evolved, as well as their reflections in contemporary art.

Keywords: Dowry Chests, Symbolism, Tradition, Cultural Heritage, Echoes from Tradition to Contemporary.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 11/ 10 / 2024

Accepted: 22/ 05 / 2025

¹Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı Sanatta Yeterlilik tezinden üretilmiştir.

²Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik Anasanat Dalı, Ankara, Türkiye, jalepekdemir@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3728-7071>.

³Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik Anasanat Dalı Öğretim Üyesi, Ankara, Türkiye, hsynozlk@hacettepe.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5620-661X>.

Giriş

Anadolu kültürünün ve geleneklerinin bir parçası olan Anadolu çeyiz sandıkları, sadece işlevsel bir mobilya olmanın ötesinde, üzerinde işlenen semboller aracılığıyla geçmişten günümüze mesajlar ve anlamlar taşır. Bunlar Anadolu'nun zengin kültürel mirasının ve kadim inançlarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu sandıkların ana malzemesi ahşaptır. Sayıca daha az oranda metal sandıkların üretildiği de görülmüştür. Gelin adayı ev ve mutfak eşyasını, işlemeli ve dantelli örtülerini, havlularını, takı ve giysilerini bu sandığa koyar. Çeyiz sandığı olarak adlandırılan sandık gelinin en değerli eşyalarını saklar. Evlilik öncesi gelinin ailesi tarafından hazırlanan çeyiz, sadece maddi değer taşımanın ötesinde, gelinin ailevi ve sosyal statüsünü de gösteren bir semboldür. Bu statüye göre çeyiz sandığı da sanatçısı tarafından üretildiği malzeme ve süslemeleri bakımından farklılıklar gösterir. Çeyiz sandıkları kullanılan malzemeler, üretim teknikleri, süslemeleri bakımından bölgesel farklılıklar gösterir. Yaygın olarak ahşap ve maden kullanılan sandıklar; oymacılık, kakmacılık, boyama, yakma, kaplama gibi tekniklerle çeşitlendirilmiştir. Bu teknikleri uygularken kullanılan motifler arasında geometrik desenler, bitkisel motifler, figüratif motifler ve yazı yer alır. Kullanılan bezeme tekniğine göre desenler de farklılıklar olmaktadır.

Çeyiz sandıklarında en dikkat çekici özelliklerden biri de üzerine işlenen sembollerdir. Bu semboller sadece süsleme amaçlı değil, aynı zamanda belirli anlamlar ve mesajlar taşıması için de kullanılmıştır. Semboller doğa, bereket, aile, inanç, nazar, ölüm gibi evrensel temaları ele alırken aynı zamanda Anadolu'nun kendine özgü kimliğini de yansıtmaktadır.

1. Sandığın Tarihçesi

Sandık terimi, Arapça kökenli olup, her türlü eşyanın saklanması ve taşınması amacıyla kullanılan, dört köşeli ve kapaklı ahşap bir nesneyi ifade etmektedir. Elbise sandığı, alet sandığı, şeker sandığı, kitap sandığı ve para sandığı gibi çeşitli türleri bulunmaktadır. Bu çerçevede, sandıklar değerli eşyaların muhafaza edildiği nesneler olarak öne çıkmaktadır. Türk kültüründe ise sandık kelimesinin, "gizlemek" anlamına gelen "kitlemek" kelimesiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Tarihte en eski ev eşyaları arasında sayılan sandıklar, Yunanlılar, Romalılar, Mısırlılar ve Osmanlılara kadar çok farklı medeniyetlerde hep var olmuştur. Göçerliğin yaygın olduğu eski çağlardan günümüze; farklı malzemelerden üretilmiş olan sandıklar içinde; silahtan, kumaşa, mücevherden, ev gereçlerine kadar değerli, değersiz pek çok malzeme taşınmıştır.

1.1. Çeyiz Sandığı

Çeyiz geleneği, Anadolu'da köklü bir geçmişe sahiptir ve Selçuklu ile Osmanlı dönemlerine kadar uzanır. En değerlinin saklandığı olarak tanımlayabileceğimiz sandık, evlenecek kızlar için özel olarak hazırlanır ve "çeyiz sandığı" olarak adlandırılır. Bu sandıklar, yalnızca ev eşyalarının depolandığı bir araç değil, aynı zamanda ailelerin finansal durumu, sanatsal beğenisi ve bölgesel geleneklerine göre şekillenen kültürel bir göstergedir.

Fotoğraf 1. Ahşap Oymalı Kahramanmaraş İşi Çeyiz Sandığı

Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Genellikle ahşaptan yapılan çeyiz sandıkları, selvi, sedir, gül, ceviz, abanoz ve sandal ağacı gibi dayanıklı ve hoş kokulu ağaçlardan üretilmiştir. Bazı örneklerde ise sandık yüzeyleri, değerli taşlarla kakma tekniği kullanılarak; kumaş, halı veya madeni levhalarla kaplanarak daha gösterişli ve estetik biçimlere kavuşturulmuştur. Bu geleneğin Osmanlı saraylarında daha görkemli bir biçimde yaşatıldığı, Dolmabahçe Sarayı ve Etnografya Müzesi gibi kurumlarda sergilenen örneklerden anlaşılmaktadır.

Çeyiz sandıklarının süslemelerinde oymacılık, kakmacılık, boyama, yakma ve kaplama gibi çeşitli el işçiliği teknikleri uygulanmıştır. Oymacılık, sandığa derinlik ve üç boyut kazandırırken; kakmacılık, farklı malzemelerin (taş, metal, renkli ahşap) ahşaba uygulanmasıyla görsel zenginlik yaratır. Boyama ve yakma teknikleri sayesinde özgün kompozisyonlar ortaya çıkarken; kaplama uygulamaları hem estetik katkı sağlar hem de ahşabın korunmasına yardımcı olur.

Fotoğraf 2-3. Osmanlı Sedef Kakma Sandık

Kaynak: Küçükerman, 1998: 22

Kompozisyonlar çoğunlukla simetrik düzende tasarlanır; ana motif sandığın ortasında yer alır, çevresi destekleyici süslemelerle dengelenir. Kullanılan renkler bölgesel gelenekler ve ustanın sanatsal tercihleri doğrultusunda değişiklik gösterir. Genellikle kırmızı, mavi, yeşil ve sarı gibi canlı renkler tercih edilir. Bu süslemeler yalnızca görsel değil, aynı zamanda kültürel, simgesel ve anlatı değeri taşıyan öğelerdir.

Fotoğraf 4. Boyalı Bir Sandık Örneği

Kaynak: Safranbolu

2. Sembolizm ve Anlam

İnsanoğlu varoluşundan bu yana işareti sıklıkla kullanmıştır. İz bırakmak, haberleşmek için ve bu yaşamın devamı için hayati olmuştur. İşaret, başlangıçtan günümüze çeşitli şekillerde kendisini göstererek insan bedeninden başlayıp, nesnelere yönelmiştir, kayalarda çizgi olarak başlamış, anlamlar taşıyan resim olarak günümüze kadar izlerini bırakmıştır. Semboller ise bu işaretlerin birer görüntüsü olmuştur. Bu semboller ilk çağlardan günümüze sürekli yenilenecek değişmiş, gelişmiş ve insanların duygularının bir ifadesi olarak çeşitlilikler göstermiştir. Anlam, içerik ve kavramlarla ifade edilen semboller; birçok filozof, sanatçı ve sanat tarihçisi tarafından farklı terimlerle ele alınmış ve çeşitli görüşlerle tartışılmıştır. Sembol (simge), ansiklopedik olarak, bir kavramı, bir düşüncüyü belirten, bu kavram veya düşüncelerin amblemi olan, onu somutlaştıran im, işaret, sembol” şeklinde tanımlanmaktadır (Dictionnaire Larousse, cilt 6, 1993:2140). Semboller genellikle tek bir nesneyi ifade etmekle sınırlı kalmaz, birden fazla anlam ve kavramı içerir. Yapısal olarak geniş bir yelpazeye sahiptirler ve felsefeden dine, mitolojiden sanata, dilden bilime kadar uzanan çeşitli ifade biçimlerini kapsarlar. Hatta bu alanların her biri, kendi içinde geniş bir sembol ailesi oluşturur. Herhangi bir nesne, kavram, duruş, ifade (anlatım) ve biçimin sembol olabilmesi için bir anlama işaret etmesi gerekmektedir, yani bir anlamı olmalıdır. Sembol, anlamı kapsadığında soyut bir nitelik taşır. Bir başka deyişle anlatılamayan, kanıtlanamayan, olaylarla algılanamayan “soyut” kavramları işaret eder (Alp, 2009: 3). Semboller; aynı zamanda “anlamların, değerlerin veya kültürel kodların aktarımını sağlayan ve bu anlamda kültürler ve kişiler arası iletişimi mümkün kılan bir araç olarak da işlev görürler (Güngör, 2011: 51). Semboller; insan düşüncesinin, ait olduğu toplumun ideolojisinin resme dökülmüş,

somutlaşmış biçimleridir. Düşüncenin görsel olarak ifade edilmesidir. Dolayısıyla, geçmişte yaşamış toplumların, nasıl ve ne şekilde düşündüklerini anlamak için, onların hangi sembolleri kullandıkları ve bu sembolere ne gibi anlamlar yüklediklerine bakılması gerekir (Duymuş Florioti, 2015: 20). Sembolün iki temel unsuru vardır: anlam ve ifade. Anlam, düşünsel olan soyut kısmı temsil ederken, ifade ise biçimsel ve somut haliyle ortaya çıkar. Semboller, basit bir anlatım biçimi gibi görünse de, genellikle tekil değildir ve gizli anlamlar taşıyabilir veya birden fazla anlam içerebilir. Örneğin, yılan Doğu kültürlerinde hem kötülüğü hem de şifayı simgeler. Semboller zaman içinde çok anlamlı hale gelebilir ve farklı anlamlar yüklenebilir. Farklı toplumlarda, hatta aynı toplum içinde bile, semboller farklı anlamlar kazanabilir; bu nedenle karşılaştırmalı analizlere de açıktır. Sembolizmi anlamak için insanlık tarihinin başlangıcına, Antik Çağ'a dönmek gerekir; insanların hayatta kalma dürtüsü ile doğa olayları arasında bağ kurmaları sonucu, önce kayalar üzerine, daha sonra pişmiş toprak üzerine işledikleri sembollerle izler bırakmışlardır. Sembollerin çeşitli şekillerde kullanımı ve tekrarı, motiflerin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Motifler, bir kültürün yansımasıdır. Bölgelerin coğrafi koşulları, bitki örtüsü ve orada yaşayan canlılar, motiflerin biçimlerini belirleyebilir. Her motif, farklı anlamlar taşır ve çeşitli yaşanmışlıklardan izler barındırır. Türk Kültüründe motif TDK'nın tanımına göre, yan yana gelerek bir bezeme işini oluşturan ve kendi başlarına bir birlik olan öğelerden her biridir (TDK, 512). Çeşitli sanat alanlarında kullanılan bu motifler, objelerin benzerlerinin yapılmasıyla oluşturulmuş maddi formlar, hayata bakış açısının, duygu ve fikirlerin yansıtılması için kullanılmışlardır. Dolayısıyla bu motifler birer sanat eserini ifade etmenin ötesinde, sosyal tarihin dile getirdiği tanıklar, belgelerdir. Bu özellikleri dolayısıyla da görsel bir dil olarak kabul edilmektedirler. Bizler bu görsel dilin örneklerini; halı kilimlerde, dış cephe taş oymacılığında, oymacılık sanatının vücut bulduğu alanlarda ve bunlardan biri olan Anadolu çeyiz sandıklarında görmekteyiz.

3. Anadolu Çeyiz Sandıklarında Yer Alan Sembollerin Kökeni, Eski Türk İnançları ile Bağlantıları, Anlamı ve Yorumlanması

Anadolu çeyiz sandıklarında kullanılan sembollerin kökeni, eski Türk inançlarına ve geleneklerine dayanmaktadır. Doğa Sembolleri (Hayat ağacı, güneş, ay, yıldız, su, çiçek, kuş, balık gibi doğadan esinlenilen semboller. Bunlar bereket, doğurganlık, güç, iyilik, kötülük, uzun ömür, gibi kavramları temsil eder.), Geometrik Semboller (Üçgen, kare, daire, haç, gamalı haç, hasır örgüsü gibi geometrik şekiller de; evrenin düzeni, denge, koruma gibi kavramları temsil eder.) ve Soyut Semboller (Nazar boncuğu, el, kalp gibi soyut semboller de; nazarlardan korunma, şans, sevgi, iyi şans, kötü şans gibi kavramları temsil eder.) olarak kategorize edilir. Bu semboller Orta Asya'dan göç ile gelen Türkler tarafından Anadolu'ya taşınmıştır. Şamanizm, Tengricilik ve İslam gibi inanç sistemlerinin etkisiyle sembollerin anlamı ve yorumları değişime uğramıştır. Yine de anlam olarak, anlatım olarak semboller değişse bile ifadelerde fazla bir değişiklik olmamış, bunlardan etkilenmiştir. Anadolu'da kullanılmış olan çeyiz sandıklarındaki semboller sandığın üretildiği bölgeye, sandığı üreten ustaya göre değişiklikler gösterse de genel olarak sembollerin ortak anlamları ve yorumları bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Hayat Ağacı: Bereket, doğurganlık, uzun ömür ve sonsuzluğu simgeler.

Güneş: Güç, kuvvet, ışık ve aydınlığı simgeler.

Dağ: Güç, sağlamlık ve dayanıklılığı simgeler.

Su: Hayat, bereket ve temizliği simgeler.

Kuş: Özgürlük, ruh ve haberciliği simgeler.

Balık: Bereket, bolluk ve şans simgeler.

Üçgen: Kutsal üçlemeyi, dengeyi ve uyumu simgeler.

Daire: Sonsuzluğu mükemmelliği ve evrenin döngüsünü simgeler.

Kalp: Sevgi, bağlılık ve duygusallığı simgeler.

Aslan: Güç, cesaret, şeref, başarıyı simgeler.

Hilal: Yeniden doğuşu ve cenneti simgeler.

Koç- Koç Boynuzu: Güç kuvvet ve yiğitliği simgeler.

Eli Belinde: Analık, doğurganlık, mutluluk ve neşeyi simgeler.

Bu sembolik motifler, yalnızca estetik amaçlar için değil, aynı zamanda taşıdıkları anlamlar, soyut ve geometrik formları, sade ve doğal renkleri ile bölgesel bir kültürden evrensel bir dile dönüşmüştür. Bu motifler, bir iletişim aracı olarak, soyut, ifade edilemeyen ve anlatılamayan duygu ve düşüncelerin dolaylı bir ifade biçimine dönüşmüştür.

3.1. Sembollerin Bulunduğu Örnekler

Çiçek Sembolleri (gül ve lale) Gül sevgi, güzellik, saflık, zerafet ve aşkı simgeler. Lale ise kutsallığı simgeler.

Fotoğraf 5-6. Gül Motifi, Lale Motifi

Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Hayat Ağacı Sembolü: Bereket, doğurganlık, uzun ömür ve sonsuzluğu simgeler.

Fotoğraf 7-8. Hayat Ağacı Motifi

Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Kalp Sembolü: Sevgi, bağlılık ve duygusallığı simgeler.

Fotoğraf 9. Kalp Motifi

Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Aslan Sembolü: Güç, cesaret, şeref, başarıyı simgeler.

Fotoğraf 10-11. Aslan Motifi, Aslan Detayı

Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Kuş Sembolü: Özgürlük, ruh ve haberciliği simgeler.

Fotoğraf 12. Kuş Motifi

Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Yıldız Sembolü: Rehberlik ve yol göstericilik bilgeliği ve ilahi aydınlanma, ümit ve arzu, koruma ve güç, mükemmellik ve sonsuzluğu simgeler.

Fotoğraf 13. Yıldız Motifi

Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Hilal Sembolü: İslamın simgesi, doğurganlık ve kadınlık simgesi, yenilenme ve döngüsellik simgesidir.

Fotoğraf 14. Hilal Motifi
Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Eli Belinde Sembolü: Analık, doğurganlık, mutluluk ve neşeyi simgeler.

Fotoğraf 15-16. Eli Belinde Motifi, Eli Belinde Detayı
Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Koç Boynuzu Sembolü: Güç kuvvet ve yiğitliği simgeler.

Fotoğraf 17-18. Koç Boynuzu Motifi
Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Defne Sembolü: Sonsuz yaşamı gençliğin enerjinin evrensel simgesidir.

Fotoğraf 19. Defne Motifi

Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Daire Sembolü: Sonsuzluğu mükemmelliği ve evrenin döngüsünü simgeler.

Fotoğraf 20. Daire Motifi

Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Nar Sembolü: Sonsuzluk, bereket, çoğalma ve üremeyi simgeler.

Fotoğraf 21-22. Nar Motifi, Nar Detayı

Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Yaprak Sembolü: Hayat ve ölümle ilgili olayları simgeler.

Fotoğraf 23. Yaprak Motifi

Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Baklava Sembolü: Çoğalmayı simgeler.

Fotoğraf 24. Baklava Motifi
Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Üçgen Sembolü: Kutsal üçlemeyi, denge ve uyumu simgeler.

Fotoğraf 25. Üçgen Motifi
Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

Balık Sırtı Sembolü: Bereket ve uğuru simgeler.

Fotoğraf 26. Balık Sırtı Motifi
Kaynak: Kahramanmaraş Kapalı Çarşı

4. Sandıkların Sembolik Dili ve Kadın

Çeyiz sandıkları, Anadolu kültüründe derin bir dile sahip olup, kadınların yaşamında önemli bir yer tutar. Bu sandıklar üzerlerindeki motifler, desenler, renkler ve malzemeler aracılığı ile sahiplerinin kimliklerini, toplumsal rollerini ve duygusal dünyalarını yansıtır. Gelin olacak kızın; gelecekteki hayatı için umutla ve özenle hazırladığı çeyiz ve kullanım eşyalarını muhafaza eder. Hazırlanan çeyiz sandıklarındaki kullanılan motifler, kadınların yaşamlarındaki çeşitli unsurları sembolize eder. Örneğin çiçek motifleri, doğurganlığı güzelliği ve gençliği simgeler. Anadolu'da yaygın olarak kullanılan lale, karanfil ve gül motifleri, kadınların zerafetini ve estetik değerlerini vurgular. Hayat ağacı motifleri ise kadınların yaşam döngüsünü

ve nesiller arası bağı temsil eder. Bu motifler yalnızca süsleme amacı taşımamakta, aynı zamanda kadınların duygusal ve toplumsal durumlarını ifade eden semboller olarak önemli bir yer tutmaktadır. Çeyiz sandıklarında kullanılan renklerin de belli anlamları bulunmaktadır. Kırmızı renk aşk, tutku ve enerjiyi simgelerken, mavi renk sadakati ve huzuru simgeler. Yeşil doğa ve bereketle ilişkilendirilir ve genellikle doğurganlık ve umut sembolü olarak kullanılır. Bu renklerin seçimi sadece estetik bir tercih olmaktan öte, kadınların hayatındaki önemli değerleri, duyguları yansıtmaktadır. Sandıklarda kullanılan en yaygın malzeme ahşaptır ve dayanıklılığı, sıcaklığı ve doğallığı simgeler. Ahşap çeyiz sandıkları kadınların emek ve sabrını temsil eder. Ayrıca sandıkların üzerindeki altın, gümüş, sedef, değerli taşlar, ailenin sosyal statüsünü ve ekonomik durumunu ifade ederken kadının ailesine getirdiği değeri ve saygınlığı da vurgular. Çeyiz sandıkları aynı zamanda kadınların toplumsal statülerinin bir göstergesidir. Evlilik öncesi genç kızların hazırlıklarındaki bu süreç, onların toplumsal beklentilere ve geleneklere uygun bir şekilde hazırlanmalarını sağlar. Çeyiz sandıkları kızların evliliğe hazır olduğunu ve yeni hayatında bağımsız bir birey olarak yer alacağını simgeler. Kadınların geçiş ritüellerinin ve toplumsal kimliklerinin önemli bir parçası olarak büyük önem taşır. Çeyiz sandıkları kadınlar arasında dayanışma ve işbirliğinin de bir simgesidir. Sandığın hazırlanması sürecinde anne, kız kardeşler ve diğer kadın akrabalar bir araya gelerek ortak bir çalışma yürütürler. Bu süreç kadınlar arasındaki bağları güçlendirir ve kuşaklar arasında bu geleneklerin de aktarımını sağlar. Denilebilir ki aslında çeyiz sandıkları bireysel değil, aynı zamanda kolektif bir kadın kültürünün de ifadesidir.

5. Kültürel Mirasın Korunması

Çeyiz sandıkları, yalnızca işlevsel bir mobilya olmanın ötesinde, Anadolu'nun zengin kültürel mirasının önemli bir parçasıdır. Bu sandıklar geçmişten gelen bir anlam ve mesaj taşır ve geleneksel değerlerin korunmasında önemli rol oynar. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur (Oğuz, 2009: 167). Anadolu çeyiz sandıkları da kullanım malzemesinin ağaç oluşu dolayısıyla, künde-kari, sedef, kakma ve dağlama gibi işleme tekniklerinin de bu koruma statüsüne dahil olması sebebiyle, ayrıca el sanatlarının en büyük tehlikesi olan kaybolmaya yüz tutmuş olmasından, korunmaya alınması gereken Anadolu'nun en büyük temsilcilerindendir. Anadolu çeyiz sandıklarının korunması için birçok farklı çalışmalar yapılabilir. Öncelikle farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Bunun için toplumda bu sandıkların manevi değeri vurgulanarak korunmaya alınması sağlanabilir. Sandıkların restorasyonu ve korunması için gerekli çalışmalar yapılabilir ve envanter çalışması ile belgelendirilerek müzelerde ve sergilerde sergilenerek daha çok kitlelere ulaşması sağlanabilir. Anadolu çeyiz sandıkları, Anadolu'nun zengin kültürel mirasının önemli bir parçasıdır. Kültür Bakanlığı bu sandıkları Etnografya Müzelerinde sergileyerek korumakta ve kültürel değeri aktaracak şekilde bizlere sunmaktadır.

Bu gelenek Anadolu'ya özgü olmayıp farklı kültürlerde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Batı Avrupa ve Amerika'da "hope chest", Orta Doğu'da ise "dowry chest" olarak adlandırılmıştır. Evlilik ritüellerinde benzer işlevler üstlenmiştir.

6. Çağdaş Sanat Uygulamaları

Anadolu çeyiz sandıkları, yalnızca tarihî ve kültürel bir obje olmanın ötesinde, çağdaş sanat pratiklerinde sembolik ve kavramsal bir anlatım aracına dönüşmüştür. Geçmişten günümüze taşınan sembolik katmanları ve kültürel yükleriyle bu sandıklar, sanatçılar için güçlü bir ilham kaynağı haline gelmiştir. Geleneksel el işçiliğini, desenleri ve dokuma ürünlerini bünyesinde barındıran çeyiz sandıkları; çağdaş sanatçılar tarafından farklı teknikler ve ifade biçimleriyle yeniden ele alınmakta, çoğu zaman "hazır nesne" (ready-made) mantığıyla çağdaş yapıtlara entegre edilmektedir. Sanatçılar, sandıkların biçimsel özelliklerinin yanı sıra içerdikleri dantel, tekstil ve el dokuması ürünleri gibi unsurları da sanat nesnesine dönüştürerek, geçmiş ile bugün arasında anlamlı bir bağ kurmaktadır. Böylece hem kadın emeğini görünür kılmakta hem de geleneksel zanaatla çağdaş sanat arasında bir köprü kurmaktadır. Bu yönüyle çeyiz sandıkları, kültürel sürekliliğin görsel anlatımına katkı sağlayan çok katmanlı semboller olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeyiz sandıklarının sanat eserlerine konu edilmesi, aynı zamanda kültürel mirasın korunması ve yeniden değerlendirilmesi açısından da önemlidir. Geçmişin sembollerini güncel bağlamda yorumlayan sanatçılar, bu nesneleri yalnızca estetik birer unsur olarak değil, aynı zamanda belleğin taşıyıcıları olarak kullanmaktadır. Günümüz sanatında çeyiz sandıkları hem kişisel hem de toplumsal hafızanın görsel temsilleri olarak işlev görmektedir. Ancak yapılan alan araştırmaları göstermektedir ki, doğrudan çeyiz sandığını merkeze alan çağdaş sanat uygulamaları sınırlı sayıdadır. Bu durum, hem araştırmacılar hem de sanatçılar için yeni açılımlar sunabilecek bir potansiyel alan olarak değerlendirilebilir. Özellikle sembolik anlamlar üzerinden yeniden kurgulanan eserler, Anadolu'nun kültürel mirasını gelecek kuşaklara taşıma açısından önemli bir işlev üstlenmektedir.

Öncelikle, çeyiz sandığının kendisi ve içerdiği nesneler, güncel sanatta sıkça başvurulan, çok katmanlı bir sembol haline gelmiştir. Ancak yapılan literatür taramasında, çeyiz sandığını doğrudan kullanan sınırlı sayıda çalışma tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan biri, Nancy Atakan'a ait olan "Büyükanne Danteli" başlıklı video yerleştirmedir. 15. İstanbul Bienali'nin komşu etkinliklerinden biri olarak "Trans-ID" başlıklı sergide yer alan bu eser, 19 Eylül – 24 Ekim 2017 tarihleri arasında İstanbul'daki Surp Yerrortutyun Ermeni Katolik Kilisesi'nde sergilenmiştir.

Sanatçı bu yerleştirmede, eşinin büyükannesine ait iğne oyalarını bir çeyiz sandığı içerisinde sunmuş, sandığın kapağına yerleştirilmiş bir ekran aracılığıyla dantel ören kadınlarla gerçekleştirdiği video röportajları izleyiciyle buluşturmuştur. Atakan, bu çalışmasında dantelin ve çeyiz öğelerinin müzelerde sergilenmesi gerektiğine dikkat çekerek, geleneksel el işçiliğinin kültürel miras olarak konumlandırılmasına vurgu yapmıştır.

Fotoğraf 27. Nancy Atakan "Büyükanne Danteli"

Kaynak: "Trans-ID" sergisi, İstanbul, 2017

Benzer şekilde, Federica Gonelli, "My Embroidery" adlı çalışmasında, geleneksel motiflerle işlenmiş bir kadın portresi üzerinden kültürel kimlik ve belleğe göndermede bulunmuştur. Dijital fotoğraf baskısı üzerine nakış detaylarını katmanlaştıran sanatçı, bireysel hafıza ile toplumsal hafıza arasındaki ilişkiyi yeniden kurarken; geleneksel sanatı güncel ifade biçimleriyle harmanlamıştır.

Günümüzde birçok sanatçı, sanatın klasik biçimlerinin ötesine geçerek; etnik köken, kültürel miras, geleneksel yaşamın izleri ve kadın kimliği gibi konuları farklı tekniklerle yeniden ele almaktadır. Bu doğrultuda çeyiz sandığı ve içeriği, yalnızca tarihsel bir nesne değil; aynı zamanda sembolik ve estetik bir anlatım dili sunan bir sanat nesnesi olarak güncel sanat içerisinde yer bulmaktadır.

Fotoğraf 28. Federica Gonelli, My Embroidery

Kaynak: Contemporary Istanbul, 2014

Fotoğraf 29. Sibel Sevim, Frida'ya Sevgiler

Kaynak: Mor Kaftan Sanat Galerisi

Sibel Sevim'in bu çalışması, seramik yüzeyler üzerine uygulanan dantel izleriyle Anadolu kadınlarının kültürel belleğine göndermede bulunur. Geleneksel el işi motiflerinin çağdaş formlarla birleşimi, nesiller arası kadın deneyimlerinin hem hatırlanmasını hem de güncel sanat pratikleri içinde yeniden yorumlanmasını sağlar. Sanatçının eserinde dantelin fiziksel izi, bir tür hafıza ve kimlik göstergesi olarak konumlanır.

Fotoğraf 30. Nermin Özçelik, Seramik Sandık Çalışması

Kaynak: Kişisel Koleksiyon

Anadolu çeyiz sandıkları ve bu sandıkların görsel dili; sanatçılar tarafından kültürel mirasın korunması ve yeniden değerlendirilmesi bağlamında ele alınmakta; bu yönüyle, kültürel belleğin sürdürülmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Ortaya konulan sanat eserleri aracılığıyla, bu sandıkların ve içeriklerinin geçmişten günümüze taşıdığı anlamlar ve değerler, çağdaş bir perspektifle yeniden yorumlanmaktadır.

Bunlar, hem geçmişin izlerini taşıyan tarihî objeler olarak hem de günümüz sanatının anlam yüklü temalarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu eserler, Anadolu'nun kültürel mirasını sadece görsel ya da biçimsel değil; sembolik ve duygusal katmanlarıyla da geleceğe taşımakta, böylece güncel sanatın evrensel dilinde de anlamlı bir yer edinmektedir.

Tarih boyunca evlilik ve aile hayatının sembolü olarak kullanılan bu sandıklar, üzerlerinde yer alan desenler ve semboller aracılığıyla derin bir toplumsal ve kültürel anlam dünyasını yansıtmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Çeyiz sandıkları, Anadolu kültüründe kadınların kimliklerini, toplumsal rollerini, duygusal dünyalarını yansıtan zengin sembolik bir dile sahiptir. Motifler renkler ve malzemeler aracılığı ile kadınların yaşamlarındaki önemli değer ve deneyimleri ifade eden bu sandıklar, nesiller boyunca kültürel mirasın korunmasında ve aktarılmasında kritik rol oynamıştır. Çeyiz sandıkları, farklı toplumlarda doğum, bereket ve şans gibi çeşitli anlamlar taşıyabilir. Türk kültüründe, çeyiz sandıkları genellikle bitki ve çiçek motifleriyle süslenmiştir; bu motifler, yeni kurulan aile için iyi dilekleri, bereketi, çoğalmayı, soyun devamını, mutluluğu ve birlik beraberliği ifade eder. 19. yüzyılda, Avrupa'daki hayat tarzının da etkisiyle, eski Türk yaşam alanlarında yüklük dolapları ve sandık alanları yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte, günümüzde modern yaşamda, küçük evler ve çekirdek aile modeli nedeniyle, bu sandıklar yerini modern dolaplara ve depolama alanlarına bırakmıştır. Fakat kültürel mirasımız olan eski çeyiz sandıklarımız da, müzelerde, evlerin antre ya da salonlarında geçmiş dönemi bize hatırlatan birer obje olarak yerini almıştır. Depolama ve taşıma alanında farklı çözümlerle yerini kaybetmiş olan sandıklar; Türk çeyiz geleneğinde hala simgesellik işlevini sürdürmektedir. Bu çalışmada Anadolu çeyiz sandıklarının tarihi ve kültürel bağlamı ele alınmış, sembolizm ve anlam konuları incelenmiş, üretim teknikleri ve sanatsal değerlendirmeler üzerinde durulmuş, kültürel mirasın korunmasının önemi vurgulanmıştır. Günümüzdeki örnekleri incelendiğinde; sanatçıların geçmişin izlerini günümüze taşıyan ve yeniden yorumlayan eserler ortaya koymasına olanak tanıdığı görülmüştür. Bu eserler geçmişe dair bir obje olmanın ötesinde, Anadolu'nun zengin kültürel mirasını gelecek nesillere taşıma misyonunu üstlenmektedir. Sanatın evrensel dilinde önemli bir yer edinerek, Anadolu çeyiz sandıkları sembolizm ve anlamları üzerinden sonsuz bir uygulama alanı bulmuştur. Sonuç olarak diyebiliriz ki, çeyiz sandıkları çağlar boyunca kadınların sosyokültürel kimliklerinin ve ailelerinin ekonomik durumlarının bir göstergesi olmuştur. Kadınların kimlikleri toplumsal rolleri ve duygusal dünyaları sandıklardaki sembol ve renkler aracılığı ile ifade bulmuştur. Böylece kadınların yaşamındaki önemli değerleri ve deneyimleri yansıtarak, çeyiz sandıklarının sembolik dilini oluşturmuştur. Bu sandıklar geçmişten günümüze uzanan derin semboller ve anlamlar taşıyarak kültürel mirasın korunmasına ve sanatın süregelen evrimine de katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, günümüz sanatçıları çeyiz sandıklarını sadece nostaljik bir unsur olarak değil; toplumsal hafızanın, kadın emeğinin ve kültürel kimliğin yeniden üretildiği bir sanat nesnesi olarak yorumlamaktadır. Bu bağlamda çeyiz sandıkları, çağdaş sanatın çok katmanlı diline entegre edilerek, geçmişin izlerini güncel bir estetikle yeniden görünür kılmaktadır.

Kaynakça

- Akpınarlı, F. (1991). Kahramanmaraş ağaç oyma sanatı. *Kültür ve Sanat Dergisi*, (10), 26-29.
- Alp, K. Ö. (2009). *Orta Asya'dan Anadolu'ya kültürel sembollere giriş*. Ankara: Eflatun Yayınları.
- Ana Britanica. (2004). (Cilt 19).
- Arıkan, H. (2009). *Kahramanmaraş oyma sanatı* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Atakan, N. (2017). *Büyükanne Danteli* [Video yerleştirme]. Trans-ID Sergisi, Surp Yerrortutyun Ermeni Katolik Kilisesi, İstanbul.
- Ateş, M. (1996). *Mitolojiler, semboller ve halılar*. İstanbul: Yeni Alaş Matbaası.
- Büyükparmaksız, M. A., & Ermiş, Y. (2021). İstanbul çağdaş sanat fuarlarına eklektisizm'in yansımaları. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 389-406.
- Cömert, M. (2002). Edirnekari sandıklar. *Antik Dekor Dergisi*, (72), 102-106.
- Çetintaş, V. (1998). Tarsus ve köylerinden ahşap oyma sandık örnekleri. *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Düünden Bugüne I. Tarsus Sempozyumu*. (ss. 263-283). Gürpınar Ofset, Adana.
- Dictionnaire Larousse. (1993). (Cilt 6). İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş.
- Duymuş Florioti, H. (2015). Eski Yakınoğu'da nar sembolüne dair: bir derleme çalışması. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 8(22), 19-38.
- Ersoy, N. (2007). *Semboller ve yorumları*. İstanbul: Dönence Yayınları.
- Güngör, N. (2011). *İletişim kurumlar ve yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Koca, S. K. (n.d.). *Türk kültüründe sembollerin dili* (Yayınlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Küçükerman, Ö. (1998). Osmanlı İmparatorluğu'nda mobilya-I. *Tombak Dergisi*, (21), 22-30.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2013). Gelenekten geleceğe Türkiye'de somut olmayan kültürel miras. Ankara: Desen Ofset.
- Oğuz, M. Ö. (2009). *Somut olmayan kültürel miras nedir?*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Sevim, S. (t.y.). Frida'ya Sevgiler [Seramik sanat eseri]. Mor Kaftan Sanat Galerisi. Erişim tarihi: 15 Nisan 2025, https://morkaftan.com/sibel-sevim-eserleri?product_id=690
- Türk Dil Kurumu. (n.d.). (512).
- Yayan, G., ve Kılıç, A. (2014). *Kahramanmaraş sandıklarında kullanılan motiflerin ve sembollerin dili*. Kahramanmaraş: Öncü Basım Evi.

Extended Abstract

Aim and Scope

This study aims to delve into the historical evolution and symbolic language of dowry chests, which are integral to Anatolian culture. These chests, beyond their role in pre-marital preparations, serve as significant indicators of women's socio-cultural identities and their families' economic statuses. The research seeks to uncover the deep connections between dowry chests and women, emphasizing their role in cultural transmission, social rituals, and solidarity among women. By examining the motifs, colors, materials, and construction techniques used in these chests, the study aims to highlight how these elements reflect the values, beliefs, and experiences of women throughout history. The scope of this research includes a comprehensive analysis of dowry chests from various regions of Anatolia, considering regional differences and similarities. This study also aims to explore how contemporary artists reinterpret these traditional artifacts, thereby preserving and transmitting Anatolia's rich cultural heritage to future generations. By doing so, the research contributes to a broader understanding of the cultural and historical significance of dowry chests, offering insights into their enduring relevance in modern times. Ultimately, this study aims to underscore the importance of dowry chests as cultural artifacts that embody deep symbols and meanings, reflecting the socio-cultural dynamics of Anatolian society across generations.

Methods

A mixed-methods approach was employed, combining historical analysis with qualitative interviews. Historical data were gathered from various archives and museums, while interviews were conducted with artisans and cultural historians. The study also included a comparative analysis of dowry chests from different regions of Anatolia, examining materials, motifs, and construction techniques. Data were analyzed using thematic coding to identify recurring patterns and themes.

Conclusion

The findings reveal that dowry chests are rich in symbolic language, reflecting women's identities, social roles, and emotional worlds through motifs, colors, and materials. These chests have evolved from functional furniture to cultural artifacts that carry messages and meanings from the past to the present. Contemporary examples show that artists continue to reinterpret these chests, preserving and transmitting Anatolia's rich cultural heritage to future generations. Thus, dowry chests contribute to the ongoing evolution of art and the preservation of cultural heritage, embodying deep symbols and meanings that span generations.